

ХАРАКТЕРИСТИКИ НА КИТАЙСКАТА ПРАВНА ТРАДИЦИЯ. ОСОБЕНОСТИ НА СЪВРЕМЕННАТА КИТАЙСКА ПРАВНА СИСТЕМА

Нина Делимаринова

CHARACTERISTICS OF CHINESE LEGAL TRADITION. FEATURES OF THE CONTEMPORARY CHINESE LEGAL SYSTEM

Nina Delimarinova

Abstract: *The report focuses on some of the features of the modern Chinese legal system, their interconnectedness with Western legal traditions and their conditionality on the characteristics of traditional Chinese law. It discusses issues such as the rule of law, the division of powers, the balance between public and private law in Chinese legislation.*

Keywords: *rule of law, division of powers, public law, private law, Chinese legislation, government bodies.*

2017 година бележи не само важна дата от живота на Института „Конфуций“ във Велико Търново, но и важна дата за мен като човек, който изучава китайски език и има интерес към китайското общество, право и култура.

Аз вече 4 години участвам в тази конференция с поредица от есета, посветени на китайското право и правна традиция с доклада на конференцията през 2017 г. завършвам своя цикъл от разработки. Докладите ми се стремят да представят един обобщен поглед върху разбирането за правото в Китай през различните епохи, от древността до съвременното, представяйки не само най-значимите исторически периоди, оставили отпечатъка си върху развитието на правната система – от основаването на Поднебесната империя, през Златната епоха на Тан, бурния XIX век и края на изолацията, републиканския период, ерата на Мао Дзе Дун и до настоящия момент. Но, в допълнение на това, бих искала да илюстрирам и разбирането на китайски юристи и законотворци през различните епохи за същността и ролята на правото като обществен регулатор. Мотивацията да направя това беше, че и аз, като всеки студент-юрист, през дългия път на следването си, в един момент осъзнах, че правото е огледало на

обществото. Каквото се случва на хората, неминуемо дава отражение на законите, които те творят, и сътресенията в историческото развитие на обществото неминуемо оставят своя, често противоречив, отпечатък в правната система, която то е устроило за себе си. От там възникна и стремежът да разбере факторите, които са влияли върху формирането и функционирането на китайската правна система, и как техният системен ефект дава за резултат един многолик продукт със сложни и често противоречиви характеристики.

За начало е достатъчно да си припомним контраста между разбиранията за ролята на правото на имперските законодатели и реформаторите от XIX и XX в. Например, по време на републиканския период се правят опити да се установи строго формална правна система от континентален тип, съответстваща на западноевропейската правна традиция. След 1949 г. и идването на Китайската комунистическа партия на власт, усилията на законотворците са насочени към устройването на социалистически тип правна система. На пръв поглед двете се различават от оригиналната китайска правна традиция. Но всъщност корените на комунизма са свързани предимно със западната философска традиция, неговият китайски вариант, т. нар. – маоизъм, черпи вдъхновение от конфуцианството и легизма в редица аспекти. И конфуцианството, и маоизмът се стремят да установят утопично общество, но докато конфуцианството предпочита за негова основа обичая и традиционния морал, то маоизмът разчита на комунистическата идеология и партийната доктрина. И двете идеологически системи споделят виждането за ограничената роля на обективното право като регулатор на обществените отношения и трите учения проповядват подчинението на личния интерес пред публичния. Това влияе неимоверно върху развитието на правото, тъй като за почти четвърт век, формалният модел на правната система постепенно отстъпва за сметка на нарастващата роля на неформалния през 60-те години на XX в., що се отнася до функционирането и управлението на държавата. Формалната законодателна дейност е почти прекратена, функциите на съдилищата в сферата на правораздаването са силно ограничени за сметка на увеличаване на правомощията на органите на изпълнителната власт или поощряване на използването на неформални методи за решаване на граждански спорове вътре в общността (например – медиация)¹.

¹ Делимаринова, Н. „Характеристики на китайската правна традиция. Особенности на законодателния процес в Китай след края на Републиканския период до 80-те години на XX в.“, Институт „Конфуций“, ВТУ. Сборник с доклади от международната научна конференция „Дипломатически, икономически и културни отношения между Китай и страните от Централна и Източна Европа“, В. Търново, 2017. ISBN: 978-61-00-0592-0

Краят на 70-те и началото на 80-те години на ХХ в. до сега бележат епохата на бавното и трудно отваряне на Китай към света и модернизиранието на неговата икономика и правна система, което е изразено в пореден ренесанс във формалната нормотворческа дейност и правоприлагането. В Китай започват реформи на правната система с цел насърчаване на икономическото развитие и модернизация на обществените отношения. Китайският парламент приема редица устройствени закони, очертаващи статута, вътрешната структура и процедурите за изготвяне на законодателни актове за правителствените органи, разработва и устройствени закони за органите на съдебната система и прокуратурата². Същевременно започва инициатива за модернизация и на гражданското и наказателното законодателство в страната³, развиват се пренебрегвани дотогава правни отрасли: корпоративно право, банково право, застрахователно право, административно право и процес, екологично право.

С течение на времето по своето държавно устройство Китай добива белезите на държава, чиито политическа и правна системи много приличат на техните аналози в западните държави.

Съществува Национален конгрес (中华人民共和国全国人民代表大会), който е върховен орган на държавно управление, и заедно със своя Постоянен комитет (中华人民共和国全国人民代表大会常务委员会) упражняват законодателната власт в страната. Неговите аналози на местно ниво са съответните местни народни конгреси в отделните провинции.

Изпълнителната власт е съсредоточена в Държавния съвет на Китайската народна република (中华人民共和国国务院), ръководен от премиер-министърът на страната. Като главен административен орган на дър-

² Например: Конституция на Китайската народна република (中华人民共和国宪法) през 1982 г., Органичен закон за местните народни конгреси и органите на местно управление на Китайската народна република (中华人民共和国地方各级人民代表大会和地方各级人民政府组织法), през 1979 г., Избирателен закон за националния народен конгрес и местните народни конгреси на Китайската народна република (中华人民共和国全国人民代表大会和地方各级人民代表大会选举法), през 1979 г., Органичен закон за народните съдилища на Китайската народна република (中华人民共和国人民法院组织法) през 1982 г., Органичен закон за Държавния съвет на Китайската народна република (中华人民共和国国务院组织法), през 1982), Органичен закон за националния народен конгрес на Китайската народна република (中华人民共和国全国人民代表大会组织法) през 1982 г., Органически закон за народната прокуратура на Китайската народна република (中华人民共和国人民检察院组织法) през 1983 г.

³ Например: Общите принципи на гражданското право на Китайската народна република (中华人民共和国民法通则) са приети през 1986 г., Наказателен кодекс на Китайската народна република (中华人民共和国刑法), както и Наказателно-процесуален кодекс на Китайската народна република (中华人民共和国刑事诉讼法) са приети през 1979 г.

жавната власт основните му функции са да формулира административни политики, да издава решения и заповеди и да следи тяхното изпълнение, да изготвя законопроекти за представяне пред Народния конгрес или Постоянния комитет, да подготвя икономическия план и проекто-бюджет за обсъждане и одобрение от Конгреса и др. Т.е. държавният съвет е на практика функционалния център на държавната власт.

Органите на законодателната и изпълнителната власт са формално отделени от народните съдилища и прокуратури, т.е. от съдебната власт.

Структурата на съдилищата е разделена на няколко нива: Върховен народен съд (最高人民法院), чиито най-важни функции са да упражнява контрол върху решенията на съдилищата от по-нисък ранг (местните народни съдилища), включително и специализираните юрисдикции, както и да действа като инстанция по същество в определени от закона случаи. Местните народни съдилища, от своя страна, се делят на няколко нива: висши (高级人民法院), междинни (中级人民法院) и първични (基层人民法院), които решават дела от съответния съдебен район, както като първа инстанция, така и като въззив, в определените от закона случаи. Те са отделени от прокуратурата (最高人民检察院), която изпълнява функцията на държавно обвинение, и по структура на местно ниво съответства на структурата на съдилищата⁴.

Най-важните характеристики на правна система в съвременен Китай имат своя генезис в основните принципи на романските правни системи: позитивното право (законът) е от ключово значение, съдебните решения формално нямат прецедентен ефект, макар че те могат да служат като насоки за праворилагащите органи. Обаче Върховният народен съд съответно – Върховната народна прокуратура, могат да приемат тълкувания по правни въпроси, произтичащи от конкретни приложения на закона в хода на изпълнение на възложените им правораздавателни или обвинителни функции. Тези тълкувания, които често са обемни и подробни, се разглеждат като допълнителни източници на право.

В допълнение, йерархията на китайските законови и подзаконови нормативни актове е както следва: Конституция, закони, приети от Националния конгрес и Постоянния му комитет; различните видове подзаконови нормативни актове на Държавния съвет; решения на местните народни конгреси и техните постоянни комисии на провинциално ниво; както и актовете на министерствата, комисиите и агенциите на централно ниво, пряко подчинени на Държавния съвет.

⁴ Jones, W.C. Commentary: Reflections on modern Chinese legal system, Washington University Law Review, 1982, vol. 59, issue 4.

Международните договори, ратифицирани от Китай, са пряко приложими и са с предимство пред вътрешното законодателство в случай на противоречие.

Това са само няколко примера за формалните прилики между сегашната китайска правна система и нейните западни аналози. Обаче, колкото и позната да изглежда тя на западните юристи по отношение на структура, функции или понятиен апарат, те не бива автоматично да слагат знак за равенство между китайската и чуждата правна традиция. Те трябва винаги да имат предвид, че в Китай законът дълго време изпълнява регулаторната си функция по различен начин, отколкото на Запад. Благодарение на многовековната имперска история на страната, развивала се под влияние на конфуцианските и легистки идеи, както и тоталитарните влияния от близкото минало, разбирането за закона, преди всичко като инструмент за подчиняване на частната сфера на гражданите пред публичната (държавата), дълго време е господствало. Тъкмо този специфичен исторически и социален контекст обуславя различното разбиране, което господства в Китай, по отношение на някои основни правни принципи, отдавна утвърдени и приети на Запад. Едни от най-илюстративните примери в тази насока са особените разбираня в китайската правна доктрина за върховенството на закона, разделението на властите и баланса между частното и публичното право.

Едни от най-често използваните фрази от съвременния Китай, както от юристи, така и от политици, е 法治. 法治 – израз, който традиционно се превежда като „върховенство на закона“. Но, изхождайки от традиционните за Китай разбираня за ролята на правото в държавното управление, логично е да се зададе въпросът какво означава това. Едната възможна теория за значението на върховенство на закона обхваща съществуването на правна система, която налага на властта на държавата и властимащите в нея разумни ограничения, в която законът е над всички и всички граждани са равни пред него и получават от него еднаква защита от външни посегателства на своите субективни права. Другата възможна теория илюстрира обяснението на върховенството на закона като инструменталното използване на законите от управниците за улесняване на социалния контрол и администриране на санкции, каквото, впрочем, е и оригиналното разбиране за неговата функция в конфуцианските и легистките концепции. Т.е. това е разбиране за понятието „върховенство на закона“ като върховенство **чрез** закона **на** държавната власт. Свързаните понятия за 以 法 治 国 – „управление на нацията в съответствие със закона“ и 建设 社会主义 法制 国家 – „изграждане на социалистическа правна система в държавата“ са част от Официалната политика на Китайската комунисти-

ческа партия от средата на 90-те години на ХХ в. През 1999 г. Националният конгрес приема изменение на Конституцията на Китайската народна република, включващо и двете концепции в член 5. Т.е. китайска правна доктрина поддържа второто разбиране и то продължава да упражнява доминиращо влияние върху съвременната правна мисъл. Но фактът, че успешното политическо и икономическо развитие на Китай през последните десетилетия се случва предимно в отсъствието на върховенство на закона (или поне върховенство на закона според разбиранята на западната правна теория), не следва да се разглежда като аргумент за ирелевантността на последното. Напротив, Китай днес има най-бързо развиващата се икономика в света. Масовият икономически растеж и преструктуриране са правителствен приоритет през последните петнадесет години. В този смисъл, ако законът трябва да се използва като успешен икономически лост, той трябва да се прилага еднакво към всички правни субекти и взаимоотношенията помежду им. Усложняването на икономически отношения налагат усъвършенстване на законодателство, съдебната система, функциите на правоприлагащите органи, както и законодателните и административните процеси. Интеграционните проблеми на все по-модерната икономика на Китай не могат да бъдат решени единствено от вътрешни механизми. Дейното участие на страната в международната търговия също насърчава правната модернизация и отваря вратата за чужди влияния върху правната система на Китай. Това са неизбежни процеси, тъй като глобализацията на икономическите и политическите отношения между страните прави съществуването и развитието в изолация невъзможно. Сега повече от всякога различните правни системи се свързват, взаимодействат и оказват влияние една на друга⁵.

Що се отнася до баланса между частния и публичния интерес в правото, традиционно в идеалното конфуцианско общество фокусът е, преди всичко, върху реализиране на интересите на общността (семејство, род, държава), отколкото върху реализация на интересите на отделния човек. Тази идея е дотолкова всепроникваща и основополагаща, че концепцията за субективни права на индивида, познати на запад още от римското право, в китайското право се появява едва през ХІХ в., а е скрепена законодателно в началото на ХХ в., т.е. повече от 2000 години по-късно. Първите опити за това са в края на управлението на династия Цин. Император Гуансу одобрява проект за първата китайска конституция (1908 г.), а след това – в законодателството по време на републиканския период със Системата на шестте кодекса.

⁵ Peerenboom, R., *China's Long March Towards Rule of Law*, Cambridge University Press, 2002, ISBN: 0 521 81649 1

По време на ръководството на Мао Дзедун дълго време китайските юристи не признават разграничението между публичното и частното право, вярвайки, че такова разграничение е институт на буржоазната правна теория и капиталистическите правни институции. Основният техен аргумент е от гледна точка на теорията за собствеността. В основата на частното право е частната собственост върху средствата за производство, а в социалистическото общество има обща собственост върху средствата за производство. Така се елиминира основанието на частната собственост да съществува и по този начин се губи и нуждата от съществуването на разграничение между частното и публичното право. А след като социалистическото общество не признава никакъв вид частно право, то всичко в икономическата област принадлежи на сферата на публичното право, а не на частното право. Социалистическото общество практикува планирана икономика, в него всяка собственост е публичната собственост и всички икономически дейности са координирани централно от държавната власт. Почти всички социални отношения, включително семейните отношения, се регулират като обществени чрез административни политики и правила.

От 1978 г. има ясно изразена тенденция за преминаване от държавно планирана към пазарно ориентирана икономика. В отговор на възхода на частния сектор в китайската икономика и нейната нужда от адекватно правно регулиране, Държавният съвет на Китайската народна република предприема четири конституционни изменения от 1982 г. насам. Те са наложителни, за да включат в основния закон различни разпоредби относно защитата на правата на човека, правото на частна собственост и създаването на национални институции за социално осигуряване. Така постепенно разграничението между частно и публично право е признато, въпреки че все още в теорията доминира думата „публично“, която има и повече легитимност в китайската юридическа литература. Това признаване е резултат от развитието на китайското право като основен инструмент, обслужващ един много по-свободен пазар и все по-разрастващ се частен сектор в националната икономика. Разграничението между публичното и частното право дава възможност на частните права се отделят от монопола на публичната власт и публичните права, като по този начин позволява на съвременното китайско законодателство да посрещна успешно нуждите на бурното икономическо и социално развитие на страната⁶.

⁶ Yu, X. State Legalism and the Public/Private Divide in Chinese Legal Development, *Theoretical Inquiries in Law* 15.1, Tel Aviv, 2014.

Последната от отличителните характеристики на китайската правна доктрина е скептицизмът по отношение на принципа за разделение и взаимния контрол на властите. Вместо него е предпочитан принципът 议行合 „единство на обсъждане и изпълнение“. Този принцип означава, че всички държавни правомощия се намират в една система – народната конгресна система на хората, която обсъжда и взема решения; тези решения се изпълняват от административни, съдебни и прокурорски органи, които се създават, и са подчинени на и контролирани от Народния конгрес. От своя страна, Държавния съвет, съставен от премиер, заместник-премиери и държавните съветници, министрите, генералния одитор и генералния секретар, се определя като изпълнителен орган на най-висшия орган на държавната власт и най-високия орган на държавната администрация. Теоретично Националният конгрес и неговият Постоянен комитет са също висши органи на държавната власт и суверенен източник на правомощия за другите държавни институции. На практика обаче Държавният съвет има далеч по-широки правомощия от предвидените в Конституцията.

Традиционният трети ъгъл на триадата на висшите органи на държавно устройство – съдебната власт, придобива значение относно контрола върху упражняването на държавната власт едва през 90-те години на миналия век с приемането на Административния процесуален кодекс през 1989 г., с който започва нов период в развитие на административното правосъдие в Китай. Идеята за него обаче трябва да се разбира в историческия контекст на времето. Той е замислян като инструмент за осигуряване на ефективността на управлението, а не за обезпечаване на отчетността на управлението, поне не от гледна точка на управляваните. За да се справи с тази нелека задача, кодексът регламентира, преди всичко, правомощията на държавните постове, регламентира политическите и материални облаги на кадрите на всички нива и създава конкретни институти за упражняване на надзор над упражняването на техните правомощия и функции. Такова изначално разбиране за ролята на административното право контрастира ярко със западната теория за разделение на властите, в която всяка една от тях играе роля на контрол и възпиращ фактор по отношение на другите.

Всички тези особености на китайската правна система я правят особено *suī generis* образувание, което няма точен аналог в западната правна традиция. И въпреки че последните десетилетия на засилено сътрудничество и участие на международната политическа и икономическа сцена, неминуемо оказват своето влияние при изграждането на модерната правна традиция на страната, тяхното значение далеч не се изчерпва само с

това. Те обогатяват многовековната история на идеологически и правен плурализъм в Китай с нови елементи, които, пречупени през призмата на специфични китайски мироглед и разбиране за право и правосъдие, ще допринесат за допълване на базата, върху която страната има амбицията да гради бъдещото си успешно икономическо, социално, политическо и културно развитие. Изхождайки от тази гледна точка, в хода на проучванията ми, аз установих, че между Китай и България съществуват определени сходства в историческото развитие, които неминуемо дават отражение и върху съдържанието и характеристиките на правната система. И двете държави влизат в модерната епоха в края на XIX в. и началото на XX в., стремейки да преодолеят правни системи, които са продукт на Средновековието и са амбицирани да се числят между модерните и водещи правни системи по онова време. И това паралелно на историческия и политически контекст на епохата, който и в Китай, и в България е турбулентен. Приликите и разликите между пътищата, които извървяват двете държави, не са предмет на настоящата разработка, но ми се ще да вярвам, че тя би могла да подпомогне бъдещи юристи-изследователи, които имат желание да анализират тематиката.

БИБЛИОГРАФИЯ

Делимаринова, Н. „Характеристики на китайската правна традиция. Особенности на законодателния процес в Китай след края на Републиканския период до 80-те години на XX в.“, Институт „Конфуций“, ВТУ. Сборник с доклади от международната научна конференция „Дипломатически, икономически и културни отношения между Китай и страните от Централна и Източна Европа“, В. Търново, 2017. ISBN: 978-619-00-0592-0.

Peerenboom, R. *China's Long March Towards Rule of Law*, Cambridge University Press, 2002, ISBN: 0 521 81649 1.

Jones, W.C. *Commentary: Reflections on modern Chinese legal system*, Washington University Law Review, 1982, vol. 59, issue 4.

Yu, X. *State Legalism and the Public/Private Divide in Chinese Legal Development*, Theoretical Inquiries in Law 15.1, Tel Aviv, 2014